

lag szegény belső fejlődésben; ezért ott, ahol naiv receptio forgott szóban, mindig megelőzte az északat: a barokkban, a rokokóban, a késői romantikában, az 1900 körüli impreszionizmusban. Hátra kellett maradnia ahol gyors lényegváltozás volt szükséges, mint a Sturm und Drang korában és a klasszicizmus napjaiban! („Man ist früher vollendet, konfliktloser und undramatischer.“)

A barokk-kor, ennek művészete, irodalma, emberei napjainkban érték meg a híres „átértékelést“. Ezért óvatossáknak kell lenniük minden irányban, nehogy ez az átértékelési hév elragadjon. A németek pl. épp most adtak ki két vaskos (750 lapny) kötetet, melyben a híres szász uralkodó, Erős Ágost mentését kísérlik meg (Cornelius Gurlitt műve) azzal, hogy August der Starke tulajdonképp annyi, mint August der Barocke. Megengedjük, hogy a barokk régebbi lebecsülése miatt nem láthattuk kellő világításban az ilyen kimonodottan barokk személyiséget, de maga az a tény, hogy barokk-ként fölismerjük, talán mégsem elég ahhoz, hogy most teljesen átértékeljük!

Koszó János.

Robert de Traz. A francia-svájci irodalomban egy európai jelentőségű írói egyéniség van kialakulóban. Első regényei: *Au temps de la jeunesse* (Ifjúkor), *Vivre* (Élni!), *Les désirs du coeur* (A szív vágyai) *La Puritaine et l'Amour* (Puritán szerelem) nagy sikert arattak szűkebb hazájában; az emberi lélek finom boncolójának mutatkozott bennük. Ez a tehetség ugyan a francia írókkal úgy látszik együtt születik: a franciák racionalista szelleme figyelő, éles szemmel ragadja meg az emberi lélek legrejtettebb, nekünk, keletieknek jobbra öntudatlan mozzanatait, úgyhogy a legtöbb francia regény és dráma könnyű győzelmet jelent, a győztes mindig az érzelmeket, ösztönöket fölynyesen lebíró figyelő, osztályozó józan ész. (Ebből aztán bizonyos hiány is támad: a monumentális iránti érzék teljes hiánya.) A svájci írónál aztán ehhez a sajátosan francia tehetséghez még valami állandó mozzanat járul: a túlfinomult erkölcsi érzék. Jean-Jaques Rousseau, Benjamin Constant, Amiel svájci franciák kiknek műveiben az önboncoló

tehetség mellett megdöbbenően éles az erkölcsi megítélés kínzó érzéke. Könnyű e világnézet forrására rámutatni: Kálvin komor szelleme lobog ezekben a távoli, a községhez többnyire hűtelen lelkekben is, töle örökölték, vagy az ő metropolisában szívták magukba a levegővel együtt a mardosó büntudatot és a tettek lelki tárnájában mélyen vájkáló hajlandóságot.

Robert de Traz is genfi író, tehetsége őt is az elemző regény erkölcsi problémái felé hajtotta: utolsóelőtti regénye a *Fiançailles* (Eljegyzés) klasszikus terméke ennek a genfi szellemnek. Cselekménye, alakjai banálisak, középszerűek, de szándékosan olyanok, hogy élesemben figyelhessük az íróval együtt a hétköznapi élet szürke tónusai alatt végbemenő titkos robbanásokat, melyekből az élet összetevődik, mint ahogy az automobil rohanása is az apró robbanások eredője. Aki tud francia érzékkel olvasni, az élvezni fogja az érdekfeszítő művészi problémát: mint törnek meg az élet nagy, ideális lendületei ezekben a félemberekben, vagy mondjuk átlagos emberekben.

Legújabb kötete aztán, a *Complices* (Bűntársak) nagy felszökkenést jelent az előbbieket után, könyvének sikere magával ragadta az idegenekkel szemben mindig bizalmatlan párizsi kritikát is. (A svájci és a belga-francia, a barátság és nyelvi azonoság ellenére, idegen számba megy Párizsban.) Hat novella van e kötetben, de ezek a novellák eltérnek a Maupassant-típustól, alig van bennük külső cselekmény, de annál intenzívebb a lelki élet. De éreznünk kell azt is, hogy a francia elemző próza nagy változáson ment át újabb időben; most már nem objektív, tárgyat távortartó és azt hidegen boncolgató az írói attitude. Itt az alakok kifelé fejlődnek, átnyúlnak más lelkekbe. Marcel Proust óta tudjuk, hogy az emberi lélek folyamata nem zárt mikrokozmosz, mint ahogyan azt Corneille óta a francia írók rajzolták, hanem az egész érzéki és érzelmi világgal együtt rezgő érzékeny műszer, melyet azonkívül belső, a multat jellenné és jövővé alakító mágneses viharok zavarnak: a boncoló ész rájött, hogy ő eddig durva, elnagyolt munkát végzett. Freud pszichoanali-

zisa is nagyon megtermékenyítette újabban az analízis iránt fogékony francia írókat és ráirányította figyelmüket a tudattalan ösztönélet rejtelmeire. Hogyne kaptak volna Freudon a franciák? Míg az abszolútum felé törekvő német elme hamar elment Freud mellett, a bécsi orvos az analízisnek még eddig ismeretlen területeit tárta fel a reális pszichológia iránt fogékonyabb francia lélek előtt. Freud óta divatos a serdülő kor a francia irodalomban és De Traz kötetében is három lelki rajz a pubertás korába esik. Jules Romain tömegpszichológia alapján írt ú. n. *unanimista* regényeinek hatása meg a másik három darabon észlelhető. Jules Romain megírta egy szürke ember történetét háiala után. Épp így él tovább, különböző formában De Traz egyik hőse halála után az anyai önzés, a szerető és az intellektust megértő barát lelkében. De a svájci író lelkei általában csak *egy* társba sugároznak tovább: őt *duanimistának* nevezhetők (ez a kötet címének értelme). Minket magyarokat erősebben érdekelhet a Baranyai Zoltánnak ajánlott *Le Personnage invisible* (A láthatatlan személy), mert ennek színhelyét a háború utáni Budapestre tette írója. Egy francia a bécsi gyorsan talál egy útlevelet, melyet egy másik francia veszített el. Szórákozottságában ezt az útlevelet nyújtja át a határvizsgálathoz s innentől fogva kénytelen beleélni magát ismeretlen honfitárs szerepébe. Itt egy magyar katonatiszt családja körében játssza el hőstetteit és kénytelen vállalni a hozzá hasonló elődje szerelmi viszonyait, kártyacsallásait, mindaddig, míg megkönnyebbülten át nem lép újra a határon és vissza nem vedlik igazi énjévé.

De Traz közvetlen szemléletből ismeri Budapestet, két ízben járt nálunk, hogy megismerkedjék a háború utáni magyarsággal. S itt találkoznak egyéniségének egy másik alapvonásával, melyben újra szűkebb hazájának eszményei jutottak irodalmi kifejezésre s talán oly mértékben, mint még eddig egyetlen honfitársánál sem. Kozmopolita, mint Amiel, aki rajongott Petőfiért és utánozta verseit, mint Mme de Staël, aki Németországot és a német szellemet felfedezte az ámuló franciák előtt, mint Jean-Jacques

Rousseau, akin keresztül angol puritanizmus és német pietizmus áramlott be a száraz francia racionalizmusba. De ez a kozmopolitizmus nem nemzetellenes, mint a Romain-Rolland-é; hiszen regényt írt arról, mint válik a svájci szabad polgár a katonaeletheben svájci hazafivá s e könyv (*L'Homme dans le rang*) — a Német-Svájceban iskolai olvasmányul szolgál — hanem inkább az érző, a *szimpatikus* szív kozmopolitizmusa, az a kozmopolitizmus, melyben megfogantak a *Vörös-Kereszt*, a foglyüdülő és a magyar gyermeknyaralattás intézményei.

A háború után nemes, eszményi lelkesedésében megalapítja a *Revue de Genève*-et, az első francia nyelvű európai szemlét, hogy Európát szellemileg újra összekovácsolja; és lapjába a lelkileg szétzüllött olaszok, franciák, németek, magyarok, spanyolok stb. írnak egymás mellett szépen megérve. Mily nagyszerű eszme, újra megalkotni a háború alatt erősen megrongálódott *európaiság* lelkét! Itt ezen az előkelő nemzetközi fórumon jutottunk mi is szóhoz, a mi elnyomott, félreismert vagy nem ismert igazságainkkal. Andrassy Gyula és Apponyi Albert politikai, Ottlik György gazdasági, Zolnai Béla és e sorok írójának irodalmi tanulmányait és Ady Endre verseit közölte ez a modern értelemben vett humanista szemlem. „Internationale sans être internationaliste”, ezt a jelszót írta De Traz folyóiratára. 1924 decemberétől kezdve egyécsítette a már igen régi *Bibliothèque Universelle*-l el és most közös cím alatt, a régi szemlemben szerkeszti régi folyóiratát Svájc szellemi régi. Aki értesülni akar az összes európai országok életéről, megismerkedni a legjobb európai írókkal, járassa ezt az igazán elsőrangú, friss szemlét; szerkesztőjének finom ízlése és politikai függetlensége mindent kit megnyugtathat.

De Traz európai kozmopolitizmusának szemlemben bejárta a háború utáni vérző országokat. Francia szemüvegén át is megdöbben svájci lelke azon a pusztuláson, amit a háború a középeurópai kultúrában okozott. *Dépayements* (Bolyongások) című kötetében külön fejezetet szán magyarországi benyomásainak. Néhány konvencionális vonással megrajzolja Budapest képét s aztán

hamar rátér arra, ami őt, a svájci írók legjobban megkapta: az embe-
rekre. Amily éleslátással megraj-
zolta az előző freskóban a bécsi-
kőnyelmű közömbösséget, oly mé-
lyen néz a magyar szemekbe, ahon-
nan a megalázott nemes büszkeség
visszafojtott tüzeit olvassa ki: „A há-
ború utáni Magyarország a minden
oldalról megsebzett vad megindító,
elrémítő képét nyújtja s ez a vad
visszafojtja ordítását. Magába zárja
megaláztatását, melynek méreteit a
Nyugat nem is sejtí. A szégyen és
a haragnak ez a belső emésztő tüze
és ugyanekkor a büszkeségükön ej-
tett sebnek büszke eltitkolása ad oly
egyéni jellemet a magyaroknak.
Végzetük nem verte le őket, sőt
inkább bizonyos lázas állapotba ke-
rültek, melynek hirtelen rohamai
fel-fellobbannak bennük. Még megalá-
ztatásukban is fensőbbiséget mu-
tatnak“. Sok minden következtelen-
séget és furcsaságot magyaráz az-
tán De Traz a magyar jellemmel,
míg végre a határszéli elszakított
magyarságra kerül a sor. „Miért kel-
lett az igazságtalanságot új igazság-
talansággal megtorolni? Miért? — E
kérdések áradatában, melynek logi-
káját nem lehet tagadni, csak azzal
a rövid és brutális mondattal lehet
felelni, mely nem old meg semmit:
— Mert ti vagytok a legyőzöttek...“
Itt is elsősorban a morális probléma
ragadja meg. Szimpatikus svájci
szíve érzi a magyar lelki elszige-
teltség tragikumát. Megkapja őt
arisztokratáink európai műveltsége,
az intelligencia nyomora, érzi a zsidó
probléma komolyságát — erről fő-
leg Andrassy Gyulával beszélget-
tett —, átéli Tormay Cécile megkapó
előadásában Károlyi Mihály és Kun
Béla megalázó és nemzetrontó for-
radalmait. Mindenesetre téves infor-
mációja, hogy Károlyi Mihály Tor-
may C. *cousin*-je. Egyik budapesti
napilap persze rosszhiszeműleg úgy
tüntette fel a dolgot, mintha a nagy
íróknak maga „dicsékedett“ volna ez-
zel az idegen előtt!... De vígasztaló
jelenséget is talál: főleg a magyarság
nagy hitét a feltámadásban,
származzék bár ez a hit akár erejé-
nek tudatából, akár bámulatos illu-
zionizmusából. Ő a Kálvin fia,
tudja, hogy csupán a hit üdvözít; s
míg lenézi a közömbös bécsiéket,
valami ő reá is átragadt a nagy
magyar bizalomból, mert politikai

hiszekegyünkkel fejezi be úti jegy-
zeteit. Érezzük, hogy minden kriti-
kája ellenére az ő hangja is benne
van az *Amen*-ben...

De Traz írói pályája felfelé visz...
Mit várunk tőle? Meggyőződésem,
hogy legnagyobb mesterművét ak-
kor fogja megírni, ha majd francia
írói tehetségét tökéletes szintézisbe
hozza *szimpatikus* kozmopolitizmu-
sával. Ő fogja megírni a halódó
Európa fájdalmas, de bizakodó épo-
szát: ezt az époszt azonban nem
Spengler eszméi, hanem a svájci hu-
manizmus szelleme fogja lelkesí-
teni...

Eckhardt Sándor.

Olasz folyóiratok. A megjelenő
könyvek száma szerint gazdag, de
maradandóbb értéket alig nyújtó,
sőt emefer jelentőségre is ritkán
jutó mai olasz szépirodalmi terme-
lésnek hasonlóképp meglepő exten-
zítású kritikai és elméleti, rend-
szerző és népszerűítő esztétikai
irodalom a kísérője. Olaszországban
ma félszáznál több irodalmi és mű-
vészeti folyóirat jelenik meg a szak-
tudományok tekintélyes terjedelmű
és színvonalú havi és negyedévi
szemléin kívül. E folyóiratok mind-
egyikébe átlag húsz-huszonöt olyan
munkatárs dolgozik, akiknek neve
más közlönyök lapjain nem fordul
elő, míg összevéve nem haladja meg
a huszat azoknak a kiválóbb vagy
divatosabb íróknak a száma, akik-
nek munkáival több helyütt lehet
találkozni s akik a régiebb és súlyo-
sabb folyóiratok törzsgárdájához
tartozva, a gombamód felbukkanó
új vállalkozásoknak egy-egy repre-
zentáns cikkel csak cégerül szolgál-
nak. Ha figyelembe vesszük, hogy
az olasz folyóiratok aránytalanul
kevés szépirodalmat közölnek (a ki-
fejezetten népszerű illusztrált lapok-
tól itt eltekintünk), a statisztikai
adatok alapján élénken lüktető,
nyugtalan, ellentétes eszmék és írá-
nyok kereszttüzeiben viaskodó iro-
dalmi mozgalmakra következtethet-
nénk.

A valóság ezzel szemben az, hogy
az alkotó irodalom alig mutat szá-
mottevőbb kilengéseket az uralkodó,
világnézetében Croce neoidealizmu-
sától, művészi hitvallásában D'An-
nunzio esztétizmusától meghatáro-
zott fősodortól, amely rég eliszapolta